

Szentmártoni János

Egymásra torlódva

Nemzedéki kérdések közelmúltunk magyar irodalmában

I.

■ Először is tisztáznunk kellene, nem is elsősorban azt, hogy mit nevezünk nemzedéknek, hanem azt, hogy irodalomszociológiai szempontból mit tartunk annak. A kisebb jelentéssel bíró veszélyét vállalva vajon melyik szinonima feleltethető meg vele leginkább? Generáció? Korosztály? Korcsoport? És persze jó volna tudni azt is, hogy vajon hívhatunk-e egyazon „életkorzónában” született és tevékenykedő alkotókat nemzedéknek mindenféle közösségi összetartozás élménye nélkül? Szerintem igen. A szakirodalom azonban meglehetősen ellentmondásosan kezeli ezt a kérdést, pontosabban nem kezeli sehogyan sem. Ha nemzedéket emleget, a legtöbbször hasonló ízlésű, világfelfogású művészek korcsoportját vagy laza csoportosulását érti rajta, amely korántsem fedhet le egy nemzedéket. Közelmúltunk irodalma generációs térképének megrajzolását továbbá az is nehezíti, hogy a hatvanas években indult nemzedék színre lépése óta a fokozatosan gyorsuló időben, főleg a nyolcvanas évektől kezdve szinte tízévente jelentkezik egy-egy új költő-, írógeneráció. Az elmúlt harminc évben így megdőlni látszik a klaszrikus elmélet, miszerint egy évszázadot három nemzedék élete tölt ki. Esetünkben Robert Escarpit francia író-szociológus megállapítása sem áll, vagyis hogy „új írógeneráció csak akkor jelentkezik, amikor az előző generáció nagyjából túljutott már a negyvenedik életéven. Mintha a lehetőségek kibomlása csak egy bizonyos egyensúlyi küszöb átlépése után volna lehetséges, amikor a »befutott« írók nyomása gyengül, s enged a fiatalok nyomásának.” Mert amíg ez a tézis a nyolcvanas évek elején induló alkotók életében még igaz lehetett, a tíz évre rá debütáló szerzők esetében már fokozatosan érvényét veszítette. Természetesen még sokáig tartotta magát, vitte a beidegződések és előítéletek lendülete, de az ezredforduló tájképe mintha észbe kaptak volna többek közt a mérvadó irodalmi műhelyek vezetői, és tudatosan, szisztematikusan fiatalítani kezdtek.

Bonyolult a képlet, jelen esszémben mégis megkísérellek elkészíteni egy vázlatot, természetesen a saját nemzedékem szemszögéből és valóságérzékeléséből kiindulva, amelyet – Zalán Tiborék „arctalan nemzedéke” után – egy korábbi dolgozatomban én „láthatatlan nemzedéknek” neveztem el. Azóta tovább árnyalódott bennem a kép, mert ez a láthatatlan generáció voltaképpen a közvetlenül előttünk járókból, a mai ötvenesekből formálódott, csak időközben hozzájuk korosodtunk. Az ún. középnemzedék láthatatlanságát továbbá én nem aszerint értem, hogy az olvasóközönség nem érzékelheti egységesen generációként – bár ez is megérne egy tanulmányt –, inkább aszerint, hogy a nemzedék megragadhatatlan és artikulálhatatlan. Mintha a rendszerváltás körül indult generáció helyén szakadék tátongna. Ragyogó egyéni teljesítmények és életművek sorát lehet felsorakoztatni, amelyek azonban mintha nem kapcsolódnának közvetlenül sem az előttük járók, sem az utánuk jövők, de legkivált egymás produktumaihoz vagy csoportosulásaihoz. Nemhiába beszélnek, írók egyre többet az utóbbi időben arról, hogy számunkra a hídverés feladata és szerepe jutott, és nem csupán azért, hogy elődeink örökségét továbbítani tudjuk a jövő generációjának, hanem azért is, mert az az érzésem, hogy a mi teljesítményeink sem maradnak életképesek, ha nem csatoljuk be jobban őket a generációs kontinuitás forgalmába. A legmegrázóbb tapasztalat, meglehet, egyelőre csak aggodalom, hogy az „utolsó” bölények, vagyis a hatvanas években indult alkotók generációjából egyre többen hagynak itt minket, és bizony az utánuk keletkező őr – nemzedéki egymásra torlódás ide vagy oda – nem látom betöltődni sem az „arctalan”, sem pedig a „láthatatlan” generáció képviselői által. Nem hiszem, hogy ennek az egyéni munkásságok minősége volna az oka – bár a gyanú árnyéka rajtunk –, jóval többről van szó, aminek tanulságait azonban majd a jövő esztétáinak, íróinak és irodalomszociológusainak kell levonniuk.

II.

A kilencvenes évek első felében, amikor még nem szilárdult meg az ideológiai, esztétikai és politikai törésvonalak, az irodalom aljnövényzetében még zavartalanul pezsgett az élet, ha a fák koronáját már szelek szaggatták is. Első kopogásra kinyíltak napilapok, rádiók ajtóit, kíváncsian fogadták az akkor fiatal költöket, a friss és még törekeny szabadság első pacsirtáit, akik majd teljesen más nyelven fognak végre beszélni-írni, másról és máshogyan, szorongás és lesütött tekintet nélkül, nem frusztrálják őket bűnök, sem megalkuvások. Az irodalmi folyóiratok jóval lassabban reagáltak mindeerre, de oldódni kezdtek, kis kiadók alakultak, amelyek a legújabb magyar irodalom leendő titánjaira vadásztak, szerkesztőségek vagy magánlakások nyújtottak rendszeresen otthont spontán irodalmi szalonoknak, ahol egy induló nemzedék színe-java barátkozhatott, vitázhatott egymással, vagy csupán licitálhatott a másakra, erejét fitogtatva.

De sajnos nem sokáig tartott ez az „aranykor”. Amíg a rendszerváltás előtti időszakban a közös cél, vagyis a diktatúra falainak lebontása a legkülönfélébb ízlésű és gondolkodású alkotókat is egy asztalhoz ültette bizonyos sorsfordító pillanatok erejéig, addig a kilencvenes évek a felszabadult politikai indulatok holdudvarában gyűrűző szakmai ellentétek elmélyüléséről szólt. A fordulat sokunkat elbizonytalanított. Itt elsősorban nem az idősebb generáció problémájára gondolok, hogy meg kellett tanulnia szabadon írni, mert nem volt többé szükség a rejtjelekre, a kódolt kiszólásokra – hanem arra, hogy a kilencvenes évek elején induló alkotók jelentős része ilyen tisztázatlan viszonyok között volt kénytelen kezdeni a pályáját, kapkodta csak a fejét *jobbra is, balra is* tanácstalanul. Az ezredfordulóra többé-kevésbé egyértelművé váltak a főbb irányvonalak, amelyek bizonyos esztétikai iskolák „utasításait” túzték zászlaikra – de a pályakezdők továbbra is ugyanolyan dilemmákkal találták magukat szemben, mint a tíz-tizenkét évvel azelőttiek. Kezdve azzal, hogy ha X lapnál már leközülték a versét, Y laptól minden magyarázkodás nélkül lendítették ajtón túlra, mondván, döntse el „végre”, hová is tartozik – bezárva azzal, hogy mindennek hatására szakmailag is bizonytalanná váltak sokan, nem akadt, aki önzetlenül, kifejezetten művészeti útmutatók szerint segítette volna első szárnypróbálgatásaikat (tisztelet a kivételnek, mert azért volt ilyen, nem is egy!).

Meggyőződésem (s nemcsak az enyém, hanem minden józan érzésű tollforgatóé), hogy a kultúra, az irodalom ügye, sorsa sohasem az egymással állóháborút folytató szekértáborok szintjén, sem a politikailag manipulált

érdeklőbbizások mocsarában dől el, hanem mindennek előtt az idő olvasztótégelyében. Az egymást követő generációk közös emlékezetében játszódik le az a történet, amelynek a végén bizonyos alkotások és szerzők vagy kihullnak a rostán, vagy eleven példaként végigkísérik egy nemzet lelki és szellemi életét. Ez lehet a kiindulópontja minden alkotónak, és ezt várja el – joggal – a közönség is. Ebbe a látószögbe a lehető legkülönfélébb irányzatok beleférnek, már csak azért is, mert a sokszínűség a fedezete annak a nagyzenekari összalkotásnak, amely egy ország, egy nép tükörképeként fölmutatható a nagyvilágnak. Ahelyett, hogy erősítenénk egymást, gyengítjük a másikat, megkérdőjelezzük a tehetségét. Abban, hogy a fiatalok többsége annak idején belesodródott ebbe az áldatlan állapotba, biztos kikötőt keresve, nem is a pusztán tény a legriasztóbb, hanem az, hogy a legtöbben nem is átélte, átgondolt attitűdjükből kifolyólag, hanem az átöröklődés farkastörvényeinek szorításában tette ezt. A korban előttük járók testálták rájuk, sulykolták beléjük. Így sokszor elvették a sorrendet, amely nemcsak szakmai, de erkölcsi kérdés is, miszerint már az irodalmi-emberi érlelődés, kiforrás előtt vagy közben azzal voltak kénytelenek foglalkozni, hogy melyik kulturális „alakulathoz” csatlakozzanak karrierjük, érvényesülésük érdekében. Holott a művész elsődleges célja és szempontja továbbra is az lehet, hogy önmagát és művészetét fölnevelje, létrehozza. Ennek a káros folyamatnak a csúcspontja, amikor az adott pályakezdő a saját stílusát, szakmai vélekedését is – a természetes külső hatások mesterséges és romboló ráadásaként – úgy formálja akarva-akaratlanul, hogy az „általa kiválasztott” csoportosulás nyelvhasználatához, modorához, eszközrendszeréhez látszólag autentikusan hozzáidomuljon. Ennek következtében sok egyéni hang beleolvadt a „nyáj” kórusába, és csak jóval később talált vissza – ha visszatalált – saját frekvenciájához.

Úgy tűnik, hasonló volt a helyzet húsz évvel korábban is, Zalán Tibor 1979-es elhíresült esszéje legalábbis erről tanúskodik: „Illetékeseink egyrészt meghirdetik a harcot az epigonizmus ellen. Ez istennek tetsző cselekedet részükről. Ugyanakkor viszont számon kérik a fiatalok művein az előző NAGYOK jegyeit, a biztosan értékelhető, ám általuk is tudva-tudott, önmaguk jelentőségét elveszített formai jegyeket. Így bátorítják és így húzzák vissza, lökik és gáncsolják egy időben őket. A fiatal, mert meg akar jelenni, bizonyos kompromisszumokat hajlandó felvállalni – asszimilálni próbál az említett kész formák közül. Néhány dologban erőszakot tesz önmagán. Néhány helyen, csak. Így azután megalkotja a *hibridverset*, amely félig másé, a megjelenés érdekében, s félig magáé,

az önkifejezés kényszere miatt. A szerkesztő boldog, mert fölfedezte X. költő legújabb, még kiforratlan tanítványát, epigonját, követőjét stb., a fiatal is boldog, közelebb került azokhoz az időkhöz, amikor nem kell majd semmilyen kényszer hatására művészetét rontania. Az említett fiatal nem jellegzetes képviselője az »arctalan nemzedéknek«. Őt ugyanúgy kiveti magából ez a szervezetlen, de legjobb képviselőiben öntudatos közösség, mint bármely *kisebbség* azt a tagját, mely elhagyja kisebbségi létezését bizonyos előnyök várandóságával.”

Akkor tehát mi változott a rendszerváltás után – kérdezhetjük joggal –, de erre később fogok válaszolni. A fenti idézettel kapcsolatban itt most inkább a dolgozatom elején felvillantott problematikához csatlóznék vissza pár gondolat erejéig, miszerint mennyire nehéz meghatározni egy irodalmi nemzedék összetételét, körvonalait. Zalán meglehetősen sajátosan alkalmazta a „nemzedék” kifejezést a saját generációjának egy általa – bizonyos szempontok alapján – egységesnek látott részére. Egy „kisebbségi közösséget” tartott annak. A „kivetettek”, még ha életkorban hozzájuk tartoztak volna is, akkor milyen nemzedékhez sorolhatók? Tudom, hogy jóval későbbi interjúiban árnyalta, felülbírált, korrigálta akkori meglátásait – de nem elvetendő az a szemlélet sem, amely nemzedéknek – bizonyos kiválasztottságtudattól is vezérelve – a hasonló gondolkodású és helyzetű alkotókat nevezi. Ilyen esetben azonban a szónak nem hagyományos, inkább egyfajta metaforikus jelentéséből kell kiindulnunk.

III.

Ma már tisztán látom, milyen nehéz helyzetben volt az én nemzedékem, amely bár még a nyolcvanas évek idillinek tűnő, valójában vihar előtti békéjében gyerekeskedett, de a feje lágya a kilencvenes években kezdett benőni, s éretté csak az ezredforduló táján válhatott. Mert a megelőző korszak tévedéseiért semmiben sem felelős, ha csak abban nem, hogy sokáig nem akart, vagy nem mert apáink nemzedékével elszámolni. A szabadság korszaka úgy szakadt rá, mint álomból ébredve a valóság: rendszerváltás, romániai forradalom, öböl- és délszláv háború... s mindez már egyenes adásban. Rohamléptekben kellett elkezdenie nyelveket tanulni, fölvenni a versenyt nyugati társaival. Ezzel egy időben nemcsak a nagyvilág, de a magyar múlt is kinyílt előtte, olyan dolgokról hallhatott, amelyekről azelőtt nem vagy csak a legszűkebb környezetében. Az utánunk jövők már a „szép új világban” szocializálódtak, számukra a mi úttörőségünk is már csupán történelem. Még ha nem is a mi nemzedékünknek van a legnagyobb erkölcsi alapja számon kérni bármit is, de a

kötelessége és a feladata annál nagyobb, hiszen kommunikációs hidat kell vernie két korszak közé.

Az első kritikák rögtön besoroltak a Csoóriék nyomdokain indulók táborába. De ha visszatekintek a kezdetekre, korántsem látok én ott tábort, inkább magányos „harcosokat”, akik nemigen tudtak nemzedékké, de még csoporttá sem összeállni. S akik külön-külön tiszteljük a nemrég elhunyt mestert, egymásra sokszor még ma is idegenkedve és bizalmatlanul pillantgatunk. Ez korunk egyik legfájdalmasabb kudarca és tapasztalata. Talán mert nekünk nem jutott már a látomásból, amely szellemi közösséggé forrasztott volna össze bennünket. Csak az elszemélytelenedés kissé hosszúra nyúló átmeneti korszaka, amely önkéntelenül is önvédelemre kényszerített minket. Amíg az 1989-es rendszerváltás előtt kibontakozó alkotók esetében még beszélhetünk egyfajta ideológiai, közösségi, esztétikai vagy egyéb szervező erőről, az azt követő nemzedékek esetében már nem. Kiváló költők, írók indultak és értek meg az elmúlt huszonöt évben is, de inkább főleg egyéni utakról értekezhetünk, a csoportos fellépések sem tudták őket nemzedékként artikulálni. Zalán „arctalan nemzedéke” utólag is megragadható, az általuk megfogalmazott negatív jelenségek tükrében is akár – a miénk viszont továbbra is „láthatatlan”, mert csupán egyedi pályákat és produktumokat, legfeljebb – egy-egy antológia erejéig sikeres – szerzőpárosokat és tiszviri-rág-életű irodalmi csoportokat láthatunk.

Mindenek ellenére történtek olyan pozitív változások is, amelyek az utóbbi generáció felé billentették a mérleg nyelvét. A rendszerváltást követően megsaporodtak a publikációs lehetőségek, egy-egy fiatal költőnek, írónak nem kellett négy-öt évet várnia könyve megjelenésére, nem sokra rá, az ezredforduló tájékán az irodalom számára is nyiladozni kezdtek az internetes galaxis kapui: megjelentek az első „fecskek”, mint például a Dokk.hu (2000) vagy a Litera.hu (2002). Részben ez utóbbi fejleménynek is köszönhetően elmosódtak a fővárost és a vidéket, sőt, az elcsatolt magyar területeket addig meghatározó és elválasztó kommunikációs távolság határai.

Jóllehet, az „arctalan nemzedék” is már jóval bátrabban mozgolódhatott – a hatvanas években indulók egyéni vagy csoportos partizánháborújának is köszönhetően –: a kezdeti dermedtséget és útkeresést követően antológiákat szerkesztettek, estsorozatokat indítottak, lapokat, társaságokat alapítottak, vitákat generáltak a lapok hátsólapjain a fiatal magyar irodalomról – de a teljes áttörést a rendszerváltás hozta el, amikor egy teljesen új, mondhatni „szűz” generáció lépett színpadra, sokkal természetesebben és harc nélkül véve át az előtte járók stafétabotját.

A kilencvenes években is meghatározó szerepet töltöttek be az egyetemi és főiskolai körökben szerveződött irodalmi műhelyek, amelyek sorában például a *Nappali Ház* és a *Törökfürdő* után a *Sárkányfű* és az *Az irodalom visszavág* című folyóiratok váltak talán a legmarkánsabban gyűjtőforumává az induló alkotóknak. A kontinuitást a *Jelenlét* újraindítása illusztrálta. De nemcsak a periodikák fémjelzik az évtized irodalmi mozgásait, hanem olyan antológiák is, amelyek vagy úgyszintén diákcsoportok holdudvarában születtek, vagy egy-egy kis kiadó áldozatos műhelymunkájának eredményeként jöttek létre. Említhetjük a *Mozaik* (ELTE TF, 1993), a *Menedékjog* (Littera Nova, 1995), a *Köztéri mulatság* (Palatinus, 1998) című gyűjteményeket, a miskolci *Új Bekezdés* kiadványait, vagy a Stádium Fiatal Írók Körének (*A sivatag kupolája*, 1994; *Lépcsők a csendbe*, 1996; *Huszonötödik óra*, 1997), és a Berzsenyi Írótábor antológiáit (*Keresztelő*, 1996; *Mindenek előtt*, 1997; *Felező*, 1998; *Holdfogadkozás*, 1999).

Elsőkötetes alkotók elindítását tendenciózan a Cserépfalvi, a JAK, a Kortárs, a Seneca és a Stádium vállalta fel, majd nem sokra rá a Magyar Napló és a Parnasszus.

Talán a legszeleesebb körben az Almássy téri Szabadidőközpontban működő tehetséggondozó műhely fejtette ki a hatását, és amelyből ez kinőtt, az évente mindmáig megrendezésre kerülő Sárvári Diákíró Verseny – mindkettő Mezey Katalin vezényletével. Kemény Istvántól Varró Dánielen át Korpa Tamásig sokan megfordultak itt csikó korukban.

Némileg viharos és botránytól sem mentes körülmények között alakult meg 1998-ban a Fiatal Írók Szövetsége (FISZ) L. Simon László elnökségével, nem titkolva azt, hogy azon fiatal szerzőket kívánja táborába gyűjteni, akik szakmai, ideológiai vagy egyéb okokból kifolyólag nem tudnak vagy nem hajlandók a másik fiatalokat tömörítő szervezetnek, a József Attila Körnek (JAK) tagjai lenni, annak munkájában részt vállalni. A vita később elült, a FISZ fölépült, megerősödött, könyvsorozatokat indított, kritikai szemlét alapított, a *Szépirodalmi Figyelőt*. Mára pedig a két szervezet között szinte elmosódni látszanak a korábbi határok.

A határokon túl a kilencvenes években sem maradtak el a fiatalok, hogy csak három orgánumukat említsem: a *Szörös Köt* (Szlovákia), a *Véletlen Balett* (Kárpátalja) és a legkorábban jelentkező *Előretolt Helyőrséget* (Erdély). Ez utóbbi lépett föl legmarkánsabban és legprovokatívabban nemzedéki fórumként, amely fontosabbnak tartotta az egyetemes magyar nemzeti irodalomba történő autonóm beépülést, mint az erdélyi transzszilván

hagyományok ápolását, folytatását. Mindezen felül a polgárpukkasztás és a lázadó attitűd sem állt távol tőle, jelezni kívánta, hogy egy egészen új generáció képviselői követelnek maguknak helyet az irodalom színpadán. Az alapítók mára szinte valamennyien konszolidálódtak és klasszicizálódtak.

IV.

Amikor indultunk a pályán, korántsem volt divatos az a fajta versbeszéd, amit műveltünk. A vallomásos líra kezdetben mintha égette volna a vezető kritikusok és ideológusok szemét. De később jöttek a még fiatalabbak, s azt éreztem, hogy ha még botladozva is és bizonytalanul, de a költő újra kezd visszaköltözni a versbe, s mint egy magára hagyott, elhanyagolt házat – belakni azt. S ha ma visszatekintünk az elmúlt huszonöt évre, láthatjuk azt is, hogy olyan műfajok és formák éledtek újjá nemzedékünk által, mint például a dal, az ekloga, az elbeszélő költemény, a verses regény, a történetközpontú epika. Valahol ez természetes, hiszen minden változást klasszicizálódság követ. Ahogy a magyar irodalomban is a neoavantgárd és posztmodern törekvéseket egyfajta újklasszicizmus váltotta. Ez soha nem múltba fordulást vagy visszafejlődést jelent, hanem rendrakást. A hagyományok és klasszikus értékek továbbvitelét megújított formában, amelyben már a forradalmi útkeresések használható építőelemei is benne foglaltatnak. Így lelte meg a helyét az a fajta, az újszenzibilitás jegyében fogant irodalmi nyelv is, amelyen megszólaltunk annak idején.

Kezdetben mindez legtöbbször a paródia, a pastiche és a különböző szerepjátékok, hangpróbák szintjén zajlott. De hogy mennyire markánsan, azt a fentiekben túl az akkoriban született eposzkísérletek, szonettkoszorúk, anekdotikus novellafüzérek is igazolták. A kapaszkodók újrafelfedezését, kiépítését a „szokásos” századfordulás (esetünkben plusz ezredfordulás) válságérzet is indukálhatta. Egyrészt össze akartuk foglalni az addigi értékeket és tapasztalatokat, másrészt biztosabb, rendezettebb utakon kívántunk elindulni az újba, az ismeretlenbe, a jövőbe. Ezért inkább önmagunk megszervezését tartottuk fontosnak, s nem az előttünk járók elleni lázadást. Ezt a jelenséget egyébként többször kritizálták is „mérvadó körök”. Tény, hogy generációnk szinte észrevétlenül épült be a kortárs irodalomba, minden botrány, felhajtás nélkül, néhány egyéni vagy csoportos attrakciót leszámítva.

Az „arctalan nemzedék” életérzése teljesen más volt. Többségük azért is csatlakozott a neoavantgárd törekvésekhez, mert az előttük magasló klasszikus életműveket lezártak és folytathatatlanak találta, úgy, mint például

Illyés Gyuláét, Kormos Istvánét, Nagy Lászlót, Szilágyi Domokosét, vagy Pilinszky Jánosét, Weöres Sándorét, de még Juhász Ferencét és Tandori Dezsőét is. Érdekes megfigyelnünk, hogy a hatvanas-hetvenes évek fordulóján indult generáción mintha átléptek volna, vagy tudatosan hallgattak volna róla. Azért, mert nem az okozott nekik fejtörést? Vagy épp azért, mert titokban pont ellenük kívántak fellépni? Nem került akadályként a képbe sem a Hetek (1967), sem a Kilencek (1969) költői csoport, sem a *Költők egymás közt* (1969) és *A magunk kenyerén* (1971) című antológiákban debütáló szerzők, sem Petriék.

Az még tanulságosabb lehet, és külön tanulmányért kiált, hogy a kilencvenes években indult nemzedék lázadóbb alkatú tagjai vagy csoportjai is inkább mondjuk a Nagy László–Pilinszky tengely által fémjelezhető „nagy” generáció ellen próbáltak hadba szállni. Vajon miért? Mert a közvetlenül előttük járók esetében még nem volt mi ellen lázadni, nem voltak megkövesedett vagy épp figyelemre méltó eredmények, amelyek akadályként torlaszolták volna el az útjukat, irodalmi identitásuk kibontakozását? Az sem mellékes, hogy ezek a „szalon” lázadók azután, koruk haladtával, a klasszicizálódás szinte törvényszerű és természetes folyamatában, úgyszintén a nagy generáció hangjait, műfajait, eszköztárát kezdték továbbépíteni, gazdagítani, megújítani, akár konzervatívabb társaik, akik a maguk módján (csöndesebben és talán szívósabban) szintén beépítették művészetükbe a neoavantgárd és posztmodern használható és időálló eredményeit. Továbbá a Kilencek, a Hetek, a Csoóriék költői attitűdjével való elszámolás igénye is inkább mint ha csak a kilencvenes években jelentkezett volna hangsúlyosabban. Ráadásul – paradox módon – úgy, hogy közben az ezredfordulóra újra fölerősödött a fenti alkotók és csoportok által is képviselt közéleti, valóságábrázoló, történetközpontú irodalom.

Tizenöt évvel ezelőtt három nagy csoportra osztottam a kilencvenes években indult nemzedék költőit az alábbiak szerint. Az egyik az *Újhold* örökségében fogant. Ennek egyik utánpótlás-nevelő bázisa az Eötvös Kollégium volt. Képviselőit egyfajta poeta doctusi attitűd jellemezte, akarva-akaratlanul is az elitirodalom hatását keltve. Többnyire távol is tartották magukat az irodalmi közélet arrogáns vitáitól (egészen a közelmúltig).

A másik csoport tagjait az irodalom „fenegyerekeinek” neveztem el. Ők alapvetően a populáris, vulgáris, hétköznapi regiszterek irodalmi szocializációját hajtották végre. Viszonylag nagy olvasóközönséggel rendelkeztek. Előszeretettel írták újra klasszikusok közismert verseit, nemegyszer felhőborító tiszteletlenséggel.

A harmadik csoport összetétele volt a legeklectikusabb. Többnyire semmilyen irányzathoz, domináns közösséghez nem csatlakoztak, inkább öntörvényű alkotóknak láttam őket. Ami a legmeghatározóbban rokonította őket a szememben, az a *közvetlen* vallomásosság. Fontos a közvetlen jelző, mert mindenki, aki verset ír, az vall valamiről – még ha némelyek berzenkednek is e tényről. A szóban forgó fiatal művészek azonban nem tartottak távolságot a tárgyukkal, nem objektív szemlélők voltak, ugyanakkor nem is siklatták szándékosan félre szövegeiket. Mindez nem azt jelentette, hogy ők az ódivatúak és korszerűtlenek – ellenkezőleg: mintha legváltozatosabban ők reprezentálták volna a legújabb költői vívmányokat, épp szakmai függetlenségük révén. Ugyanúgy éltek a posztmodern intertextuális technikáival, mint a legklasszikusabb formák újragondolt változataival. Az annyit emlegetett én-vesztés és atomizálódás ellen úgy próbáltak védekezni, hogy a részből kísérelték meg fölnagyítani az egészet, a sejtől a világot. Persze nem dédelgettek illúziókat ők sem, mégis mintha hittek volna valami abszolútumban, amely ugyanúgy megcsilán a töredéken is, mint teszem azt Homérosz eposzaiban. Nem estek az érzékenység csapdájába, sőt, nagyon is gyakran éltek az irónia, a groteszk, az abszurd eszközeivel ők is – de nem riadtak vissza a bensőséges, az intimitás hangulatától sem.

V.

Vázlatoló írásomban szándékosan a kilencvenes évekre fókuszáltam, egyrészt mert jómagam is akkor kezdtem a költői pályát, másrészt az utána következő időszak nemzedéki kérdéseire még nem lehet akkora rálátásom. Nem tartottam névsorolvasást sem, mert inkább a nagyobb irodalmi mozgásokra igyekeztem összpontosítani. Egy másik alkalommal jó volna mindezt részletesebben is kifejteni, nevekkal, konkrét művekkel, idézetekkel illusztrálva – de jelen esszém keretei erre most nem voltak elegendők.

Annyit azért már érzékelnem, hogy a mai harmincasok még inkább a mi nemzedékünket erősítik – a huszonévesek azonban már egy egészen új irodalmi és technológiai térben szocializálódtak. Egyelőre úgy tűnik, hogy az irodalomszervezés még általunk is képviselt klasszikus formáit, modelljeit nem érzik magukénak. Egy új korszak küszöbén állunk? Meglehet. Nem tudhatom, hogy milyen irodalmak születnek ezután a digitális kultúrában, a jövő nemzedékei milyen csomópontok köré szerveződnek majd, hogyan látnak minket tíz-húsz-harminc év múlva.

Egy azonban bizonyos: a közelmúltban nagy kihívások elé állította az irodalmat társadalmi presztízsvesztesége, a digitális forradalom, a médiából (és ezáltal a köztudatból) való kiszorítottsága. Vajon milyen szerepe és feladata lesz az utánunk jövők életében? Sokan a Gutenberg-galaxis és a hagyományos folyóiratok haláláról vizionálnak. Nem az a kérdés, hogy szükségük van-e az embereknek irodalomra, hanem az, hogy miképp ér el hozzánk, hogyan tudja megszólítani őket. De fölvetődik rögtön a kérdés, hogy vajon meddig merészkedhetünk el? Lehet-e a költő rock-gitáros vagy slammer, show-man vagy villaladó? Annak érdekében, hogy felfigyeljenek rá, s általa az irodalom jelenére? Mi az a határ, amit már nem illik átlépnie? Meddig nem sérti a jó ízlést? Miképp tud úgy megnyilvánulni, hogy potenciális olvasóit lehetőleg ne elriassza vagy megtévessze, hanem meghódítsa? Nem is elsősorban magáért, hanem az irodalom szeretetéért. Hol az a pont, amikor még tiszta lelkiismerettel vállalhat felelősséget, s nem árulja el a hivatását?

Minden kérdés és félelem dacára, úgy érzem, szerencsés irodalmi pillanatban élünk, mert legalább három-négy nemzedék alkot egyszerre napjainkban, és ez egy nemzet kultúrája szempontjából csak gyümölcsöző lehet. „Az egymást váltó nemzedékek viszonyában ugyanis nemcsak a jelen nemzedéke áll elődei hatása alatt, a végleg letűnt múlt is csak a mindenkori jelen fényében és perspektívájából látható. S a folyamatba belépett új nemzedék szemszögéből új életre kelnek megszakadt hagyományok, elértéktelenedett minták, érvényüket veszített szabályok” – írta Hauser Arnold.

Ebből az aspektusból a legfontosabb kérdés már csak az, hogy a most munkálkodó nemzedékek képesek-e a párbeszédre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ESCARPIT, Robert: *Irodalomszociológia. A könyv forradalma*. Bp., Gondolat, 1973

HAUSER Arnold: *A művészet szociológiája*. Bp., Gondolat, 1982

SZENTMÁRTONI János: *Eleven csónak*. Bp., Magyar Napló, 2004

VILCSEK Béla: *Az arctalan nemzedék (neo)avantgárd korszaka = Szín, 2009 / április*

ZALÁN Tibor: *Arctalan nemzedék. = Elfogult trások. Duna-szerdahely, Nap, 2007.*